

УДК 82-92

ОБРАЗНІ МІКРОСИСТЕМИ В СИСТЕМІ ЖАНРІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Гаверилюк І.Л.

Художність – особлива система естетичного впливу на реципієнта.

У системі художнього сприйняття важливу роль відіграють образні мікросистеми, до яких відносимо тропи та деталі. Цінність цих компонентів образного освоєння дійсності в контексті публіцистичних творів полягає у їх безпосередньому зв'язку із об'єктивною реальністю, тобто деталі й тропи відображають буття у формі самого буття, а також у потужному сутєствуванні інформації.

Образи мікрорівня (тропи, деталі) моделюють інформацію, при цьому не переводять її до нового, вимисленого світу, а залишають реальну основу: “У документальному образі взаємоперетворення відбувається, як правило, на мікрорівні, тобто за допомогою образної подачі факту моделюється (перемодельовується, переутворюється) інформація нижчого і середнього рівнів (деталі побуту, риси характеру, обриси середовища). При цьому конкретна документальна основа (документальна система твору) залишається незмінною (сюжет, загальна трактовка характеру, часові орієнтири історичної епохи тощо)” [2, с. 59-60]. Основне функціональне призначення мікрообразів – збагатити уявлення реципієнта про об'єкт інформації.

Здавалось би, у теорії публіцистики чільне місце повинно бути присвячено вивченню даних засобів інтенсифікації вираження інформації у загальній системі жанрів публіцистичного мислення, проте дослідження образної деталі та тропів у системі текстів публіцистичного мислення не виявляє цілісності. Це окремі думки, майже не підтвержені аналізом практичного застосування мікроформ. Звичайно, можна наводити висловлювання теоретиків журналістики, які порушували проблему образності як важливого фактору сутєствування інформації, про роль і функціональне призначення образної деталі, тропів у публіцистичних творах (Стюфляєва М.І., Здоровега В.Й., Шкляр В.І., Прилюк Д.М., Цвік Л.В., Буряк В.Д., Святовець В.Ф., Владіміров В.М., Колосов Г.В., Кім М.Н.), проте вони часто зводяться до інтуїтивного бачення їх ролі в авторському відображенні дійсності, а тому дана проблема залишається на низькому констатуючому рівні. Вважаємо, що у теорії журналістики існує певна недооцінка, більше того – дискредитація мікрозасобів зображальної виразності.

“На жаль, вивчення образних компонентів публіцистики в теорії і в критиці ще не набуло скільки-небудь широких масштабів”, – констатував у 1984 році Є. Прохоров [4, с. 71]. Більш ніж через два десятиліття ситуація не змінилася. У теорії публіцистики й досі не вироблені чіткі критерії, позиції щодо ролі, специфіки, місця мікрообразних засобів у загальній системі публіцистичних творів. Більше того, із посиленням ролі інформаційних жанрів у сучасній журналістиці побутує думка щодо недоцільності

використання образних засобів. Але, вважаємо, що базовість публіцистичного мислення як відображення перш за все реального факту ні в якому випадку не означає відходу від образності, бо публіцистичний метод, відповідно до загального розвитку методів відображення інформації, містить елементи інших систем, зокрема художньої системи подання інформації.

Образна деталь і тропи – досить солідний пласт інтенсифікації відображеної інформації, вони заслуговують значної уваги серед засобів образного осмислення факту, тому предметом нашого дослідження є функція (специфіка, роль) образних мікроструктур у системі жанрів публіцистичних творів як найменшого сегмента інформаційно-образного відображення, відповідно об'єктом є художня система публіцистичного тексту як особлива форма відображення інформації (факту), де образна деталь і тропи отримують виразально-зображальне навантаження.

Актуальність. Вважаємо, що погляд на образну деталь і тропи як значущі інформаційно-творчі одиниці у контексті загальної системи публіцистичного мислення є не лише *актуальним*, а й новим у теорії публіцистики.

Художність сприяє „розконденсуванню” композиції, яка, зважаючи на документальну регламентованість публіцистичного мислення, має лапідарний характер. Чим вищий ступінь напичення композиції тексту публіцистичного мислення образними елементами, тим більше ми можемо говорити про неї як про чітку (повноцінну) систему, спрямовану на поліфонію, сугестивність сприйняття, а отже – на виведення цієї системи із одностійності сприйняття (континуум множинності) [за 2. с. 14-15].

Рівень композиційного вираження неодмінно пов'язуємо із рівнем вираження („навантаження”) образних мікросистем: чим потужніше виражений образний мікросистемний рівень, тим вищий рівень композиційного вираження. Умовно, відповідно до концепції В.Д. Бураяка, поділяємо композицію на три рівні: перший рівень складають епітет, порівняння, метафора, гіпербола, символ, деталь, портрет, пейзаж, образ тощо; другий рівень – психологічний портрет, психологічний пейзаж, психологічна деталь, наскрізний образ тощо; третій – поліфонізм, психологізм, континуум множинності [1: 9].

Постановка проблеми. Образні мікросистеми становлять базис будь-якої жанрової групи публіцистичного мислення, проте рівень їх генерації у вищі системні рівні в жанрових групах (інформаційній, аналітичній, художньо-публіцистичній) цього типу мислення різний.

Огляд інформаційної жанрової групи публіцистичної свідомості засвідчив наступне: інформаційна жанрова група має локальну образну систему, представлену винятково мікрообразними засобами, що не інтегрують у вищі макрообразні структури, або ж художня система у цій групі відсутня повністю.

Мінімізація образної системи або ж її повна відсутність в інформаційній жанровій групі зумовлена тим, що домінантою інформаційної форми відображення є об'єктивне відбиття свідомістю суб'єкта інформації, яка надходить із зовнішнього світу (безособистісність відображеної інформації). У такому випадку „маємо справу з подієвою інформацією (фактом), яка концептуально майже не суб'єктивізована” [2: 31]. Це є перший (у значенні нижчий, але не маловартісний) рівень проникнення суб'єкта в об'єкт. Інформаційна форма відображення подає лише згорнуте бачення буття, адже мовиться

про об'єктивне відбиття інформації (факту), яка не пропущена крізь призму чуттєвої сфери суб'єкта (говоримо про це, звичайно, умовно).

Характер, природа інформаційної форми відображення обмежують використання образності, хоча повністю обмежувати інформаційні жанри від образності (у широкому значенні) не можна [3, с. 233].

Відсутність розгорнутої образної системи в інформаційній жанровій групі позбавляє її від системності мислення. Система в інформаційній жанровій групі існує, бо за відсутності системи відсутні елементи, а отже, текст у цілому. Звичайно, говорити про цілісну художню систему в даній жанровій групі не можна, адже в ній не представлено, окрім мікробразів, жодних інших художніх засобів. Можемо констатувати слабку художню систему. Саме відсутність інтегративних процесів від образних мікроструктур до образних макросистем (мегаобразів (народу, світу, долі тощо) та макрообразів (портрету, пейзажу, образу-персонажу тощо) послаблює композицію, систему в цілому. Вираження композиції на мінімальному рівні пояснюємо відсутністю монтажу художніх засобів. Отже, інформаційна жанрова група являє собою систему, проте здебільшого говоримо про сконденсовану, лапідарну систему, де такі макросистемні категорії, як тема, ідея, композиція, сюжет, мають згорнутий характер.

Основними мікросистемними образними одиницями, що реалізують інформаційно-естетичний потік в інформаційній жанровій групі, є епітети, метафори. Фіксуємо відсутність такого значущого образного компонента, як деталь, що є ознакою виявлення високого рівня авторського суб'єктивізму.

Особливістю функціонування образних мікросистем в інформаційній жанровій групі є й те, що вони рідко дифузують між собою (відсутність монтажу на образному мікрорівні), образні мікросистеми мають просту форму вираження (відсутність розгорнутих та ланцюгових метафор). Образні мікросистеми в інформаційній жанровій групі подані як локальні автономні одиниці.

Від того, що художня система в інформаційній жанровій групі представлена лише на мінімальному рівні, мікробрази не перестають виконувати функцію образного подання інформації. Вони є засобами посилення виразності інформації. В інформаційних жанрах мікробрази відіграють другорядну (підпорядковуючу) роль.

Посилюючи та увиразнюючи повідомлення, мікробрази тим самим впливають й на такі складові макросистеми, як сюжет, тема, ідея, концепція, розширюють і поглиблюють зміст інформації. У даній жанровій групі це єдина функція мікробразних систем як композиційних засобів. Хоча складається враження, що мікробразні засоби в загальній системі „твір” інформаційної жанрової групи не мають структуротворчого призначення.

Лапідарний автономний характер мікробразних концептів зумовлює відсутність образної дифузії, а отже, слабкий рівень сугестивізації інформації. Саме тому говоримо про відсутність психологізації інформації як виявлення вищих рівнів образної системи, поліфонії вираження інформації, континууму множинності.

Аналітичний спосіб подання інформації у цілому наближений до середнього рівня композиційного вираження, тобто мікробрази-інформатори частково спрямовані на виконання функції початкової психологізації інформації.

Посилення ролі художніх елементів мікрорівня й їх інтеграцію до середнього рівня мотивуємо появою у загальній системі такої категорії, як „автор”, та частковою

появою в окремих групах (інтерв'ю, а саме інтерв'ю-портреті, бесіді та рецензії) системи „герой”.

Аналітичний спосіб відображення дійсності позначений спрямуванням дій суб'єкта не на повідомлення фактів, а на їх пояснення, що у свою чергу вимагає оригінального підходу до осмислення, а отже, наявності суб'єктивного чинника [3, с. 57], тобто домінантою у загальній системі аналітичної жанрової групи є проблема (система „суспільство”), що виражається через автора з використанням усіх елементів концепції.

Образні мікросистеми в аналітичній жанровій групі представлені в основному такою групою, як тропи (з'являються яскраві метафори, епітети, порівняння тощо), які реалізуються на рівні подробиць. Посилення рівня суб'єктивізації сприяє й тому, що з'являється такий компонент образної інтерпретації інформації, як деталь. Деталь у контексті оціночного мислення естетизує інформаційну площину, виявляючи особистісне ставлення ретранслятора до повідомлюваних фактів, його бачення, внутрішні почування, хоча горизонт використання даного мікрообразу не наближається до найвищого ступеня суб'єктивізації інформації.

Образна система в аналітичній жанровій групі ще не має розгорнутого характеру, проте поява суб'єктивізованого викладу інформації частково позбавляє образні мікросистеми лапідарності, ситуативності, автономності. Відбувається часткове синтезування образних мікросистемних одиниць (образна дифузія), пояснюємо це відсутністю стрижневого компонента (маємо на увазі наскрізний образ). Незважаючи на неповноту інтеграції образних мікросистем у образні макросистемні одиниці, образні мікросистеми в аналітичних жанрах мають потужніше інформаційно-естетичне вираження у порівнянні з інформаційною жанровою групою, а тому можемо стверджувати: сприяють глибшій інтенсифікації поліфонії сприйняття інформаційного матеріалу.

В аналітичній жанровій групі, як і в інформаційній, мікросистеми не є основними актуалізаторами системних елементів вищих рівнів (композиції, сюжету, теми, ідеї, концепції загалом). композиційно-сюжетне та ідейно-тематичне вирішення базується на логізованому викладенні матеріалу, проте відкрити значущість образних мікроформ не можна – вони виконують комунікативно-естетичну функцію.

Найвищим рівнем використання художніх засобів відзначається художньо-публіцистична жанрова група (має середній або частково високий рівень художньої побудови).

Ланцюгову реакцію будівництва композиції від мікрообразних структур до макрообразного рівня (частково максимальний рівень „наповнення” композиції художніми засобами) найширше представлено у таких жанрових групах, як портретне есе, портретний нарис, портретний фейлетон, портретна замальовка та памфлет.

Вже етимологія поняття „портретний” вказує на те, що основним системним компонентом, який реалізує концептуальний стрижень публікацій даних жанрових груп, є портрет, а отже, образ героя. Там, де з'являється система „герой”, значно посилюється рівень психологізації інформації, а отже, посилюється вираження системи художніх засобів, за посередництва яких розкривається духовний потенціал домінантної образної категорії (образу-персонажу).

Головним завданням портретного нарису є показ системи цінностей зображуваного героя, розуміння ним буття, через які реципієнти мають порівнювати власні світоглядні

критерії, брати їх до уваги, коректувати чи, навпаки, не погоджуватися тощо. Моделюється соціально-психологічний тип характеру, через який реалізується авторська концепція.

Головним компонентом портретного есе є система „автор”, а система „герой” – вторинною відносно системи „автор”. Саме на автора покладена роль інформатора, через його суб’єктивне бачення реципієнт сприймає інформацію. Світогляд автора, його емоційно-психологічний стан зумовлюють певну тональність твору. У портретному есе автор виражається через розкриття характеру героя, що вимагає використання усіх образних засобів мікро- і макрорівня.

Найвищим рівнем виявлення системності мікрообразів у портретному нарисі та есе є їх композиційна роль: сфера образного функціонування повністю зосереджена на мікрообразному вираженні, образні мікросистеми реалізують елементи вищих рівнів.

Надзвичайно цікавою в цьому плані є використання деталей, тропів, які увиразнюють пейзажні описи, виділяючи в них найсуттєвіше, і в той же час створюють психологічні (портретні) передумови до створення характерів, утворюючи при цьому цілісний асоціативний фон для роздумів реципієнта. У тих випадках, коли пейзаж є неодмінним засобом утворення реально образно відображеної дійсності, використання деталі, тропів, якщо, звичайно, автору здається необхідним їх функціонування, лише розширюють асоціативні обрії сприйняття образної системи твору, є акомпанементом до розуміння авторського бачення дійсності у всіх її взаємопересіченнях.

Зображення предметного тла (домінування окремого предмета або його опис) у творі також підпорядковано зображенню психологічної (портретної) характеристики. Об’єкти матеріального світу допомагають краще збагнути сутність людини, адже саме вони є виразниками повсякденності буття, тому використання речових деталей або опис їх за допомогою мікрообразного осмислення сприяє прагматичній меті – розкриттю характерів, а отже, загальної концепції, за цими функціями дані мікрообрази тотожні попереднім.

Аналогічні функції в естетичному окресленні цілісності авторського світовідчуття реальності виконує й інтер’єрна деталь, подробиці. Опис приміщень з їх предметним наповненням допомагає сутєсувати більш значущі інформаційно-почуттєві системи – образи-характери. Окреслення зовнішнього вигляду приміщень, як і описи окремих речей, пейзажів, лише увиразнюють емоційне сприйняття публіцистично відображеної реальності, поглиблюючи при цьому загальне враження від прочитаного.

Мікрообрази відбивають характеристичну функцію і у вчинках, і в певних діях відображеного об’єкта. У такій функції деталі та тропи, по суті, є елементами розв’язання конфлікту, тобто у своєрідний спосіб виконують сюжетно-формуючу роль. Найменші інформаційно-естетичні одиниці в синтезі вибудовують через складні взаємосплетіння різних елементів, які вони реалізують, внутрішній каркас твору. Образ-персонаж сприймаємо через нагромадження („нанизування”) менших образних одиниць. Така складна дифузія впливає й на ускладнення композиції. Образні мікросистеми окреслюють емоційний стан героя, рухають сюжетну динаміку, тобто ті ситуації, вчинки, які здійснює герой.

У жанрах портретування художньо-публіцистичної групи фіксуємо найвищий рівень психологізму: відкривається внутрішній світ героя (нарис, фейлетон, замальовка) та відбувається реалізація авторських інтенцій (есе). Аналогічна ознака характерна й

для такого жанру, як памфлет. Це зумовлено його основною жанровою ознакою – обов'язковою наявністю авторської (суб'єктивної) оцінки системи фактів, що, відповідно, вимагає посилення експресивності викладу матеріалу, тобто системи художніх засобів.

Високий рівень сугестивного впливу, а також високий рівень образної дифузії спричиняють багатоваріативність сприйняття тексту, тобто його поліфонію (фіксуємо найбільш потужний рівень поліфонічного звучання). У синхроні високий рівень сугестивізму, поліфонії виводять твори досліджуваної нами групи на рівень неододенності сприйняття (континуум множинності).

В інших жанрах художньо-публіцистичного мислення – проблемному фейлетоні, проблемному нарисі та есе, проблемній замальовці – рівень композиційного вираження теж сягає максимального вираження, проте він значно нижчий, ніж у вищезазначених жанрах (середній або наближено максимальний). Це зумовлено тим, що доміантною категорією у загальній системі цих жанрів є проблема, тобто система „суспільство” (за виключенням проблемного есе, де визначальною категорією виступає система „автор”, що самовиражається через трактування проблеми за посередництва портретної характеристики героя; автор передає погляд на проблему, конденсує усі засоби для розкриття власної точки зору під своєрідним кутом бачення). Відсутність повного психоаналізу (низький рівень системи „герой”) спричиняє те, що мікрообрази працюють не на розкриття портретної характеристики, а на ствердження проблеми.

Якщо в інформаційній та аналітичній жанрових групах образні міні-концепти можна відособити від загального викладу матеріалу, то образні мікросистеми в художньо-публіцистичних жанрах, особливо портретному нарисі та есе, відокремити від інших засобів майже неможливо – вони є безпосередніми елементами аналітично-образного викладу загальної концепції.

У художньо-публіцистичних жанрах мікрообрази не існують самі по собі, тобто самостійно, ізольовано, вони пов'язані з іншими засобами, є підструктурними елементами, мотивовані вищими структурними елементами, так само, як і мотивують макроеlementи. Відбувається дифузія образних мікро- й макросистем, тому образні мікросистеми важко відчленувати від образних макрокатегорій. Взаємодіючи, мікрообрази інтегрують у складніші комплекси, утворюючи нові системні елементи.

Образні мікросистемні елементи в художньо-публіцистичній жанровій групі представлені як на металогічному, так і на автологічному рівнях. З'являються яскраві метафори, які, до того ж, мають складну форму, епітети, порівняння, гіперболи, евфемізми, дисфемізми, алегоричні, синекдохічні, метонімічні образи, які реалізують портретні, пейзажні тощо описи на рівні психологізму. Можемо спостерігати, що образні мікросистеми на рівні тропів, на відміну від металогічних образних мікрозасобів, що функціонують в інформаційній та аналітичній жанрових групах, представлені в повному обсязі, вони мають ускладнену структуру. Деталь-образ у контексті художньо-публіцистичного відображення є одним із головних образних елементів, що „укомпонує” естетичне подання інформації.

У художньо-публіцистичній жанровій групі автор здебільшого не демонструє ідею відкрито, читачі самостійно, включаючись у сюжет розповіді, реципінують її за допомогою мікрообразних елементів. З'являється художній підтекст – спосіб психологічного поглиблення образу, засіб психологічного аналізу.

Слід зазначити, що сюжетно-композиційна основа творів художньо-публіцистичної жанрової групи (особливо це стосується портретного нарису та есе) повністю актуалізована образними мікросистемами. Образні мікросистеми є прямими рушіями сюжетної (реалізують розвиток конфлікту, а отже, саме вони тримають на собі розвиток сюжетної інформації) та композиційної побудови, їх важко вичленувати із тексту й зазначити функціональне призначення. За допомогою образних мікроформ маємо образно-психологічну інтерпретацію інформації. Саме вони формують концептуально-образне прочитання інформації. Їх суголосся (монтаж) виводить інформацію на вищі щаблі естетичного сприйняття, а тому говоримо про достатньо високий рівень поліфонії, неоднорідності сприйняття інформації, хоча констатуємо неповноту вираження вищезазначених категорій, що зумовлено домінуванням у системі публіцистичного мислення реальної (документальної) основи.

Отже, із усього вищезазначеного можемо зробити відповідні висновки. Природа публіцистики зумовлює функціональні можливості та специфіку художніх компонентів, а тому особливості образної деталі, тропів є прямо пропорційними особливостям публіцистики – образна деталь і тропи, відповідно до особливостей публіцистичного відображення, виявляють не лише образність, а й понятійність, розфокусовують із зовні невеликої форми значний обсяг інформації, чим зумовлюють оперативність подачі фактів, базуються виключно на документальних фактах, узагальнюють у собі значний пласт інформації, впливають з прагматичною метою (викликати суспільну реакцію) на мислення реципієнтів, актуалізують сприйняття інформаційного потоку. Також специфікою образної деталі і тропів у публіцистичному відображенні є неоднорідний рівень вживаності, концептуального навантаження. Найнижчий (мінімальний) рівень образного насичення має інформаційний спосіб відбиття інформації, частково середній – аналітичний, частково найвищий рівень (максимальний) – художньо-публіцистичний (саме в даному інформаційному горизонті образна деталь і тропи репрезентовані найширше), хоча статичності у внутрішніх демаркаційних процесах цих форм немає, постійно відбувається сублимація одних жанрових різновидів у інші, отже, змінюється й рівнева концептуальна насиченість даних форм відображення інформації.

Мікрообрази – найменші образні засоби-концепти, із яких формується твір у цілому. Незважаючи на незначущість обсягу, обійтися без мікроформ неможливо. Вони є першоелементами вираження образно-концептуальної моделі подання інформації. Образні мікросистеми „працюють” на стилістику вираження факту. Особливо це відчутно у художньо-публіцистичній групі, де модель інформації домінує над самою інформацією. Цікавий не лише сам факт, а його інтерпретація, подання.

Список літератури

1. Буряк В. Д. Інформаційний сугестивізм як праматриця сучасного творчого дискурсу/ Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Літературознавство. Журналістика. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 4. – С. 7-10.
2. Буряк В. Д. Поетика інформаційно-художньої свідомості [Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) в контексті інтелектуалізації творчої свідомості]. – Д., 2001.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – Львів, 2004.
4. Прохоров Е. Искусство публицистики: Размышления и разборы. – М., 1984.

Поступила до редакції 11.08.2006 р.